

18 Sentyabr Üzeyir Musiqi Günüdür

“...Xalqımızda milli dirçəliş, milli oyanış, milli özünüdərk hissələrinin yaranmasında, formalaşmasında, inkişaf etməsində Üzeyir Hacıbəyovun əsərləri və onun bilavasitə fəaliyyəti böyük rol oynamışdır. Azərbaycanlılar – gənclər, vətəndaşlarımız məhz Üzeyir Hacıbəyovun əsərlərindən ruhlanaraq Vətənimizi daha da çox sevmişlər; onun musiqisini dinləyərək, onun əsərlərindən irəli gələn fikirlərin təsiri altına düşərək hiss etmişlər ki, Vətən, ölkə, millət hər bir insan üçün nə qədər əzizdir, doğmadır...”

Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan xalqının ümummilli lideri

Akademik Üzeyir Hacıbəyli

Bu il dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəylinin 140 illiyi ilə bərabər, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının da 80 illik yubileyini qeyd edirik. Hər iki yubileylə bağlı Prezident İlham Əliyev sərəncamlar imzalayıb. Üzeyir bəy bu elm məbədini yaradanlardan biri olub və 1945-ci ildə – akademiya təsis edildəndə həqiqi üzv seçilib. Uzun müddət görkəmli mədəniyyət xadiminin ev-muzeyinin direktoru olmuş jurnalist-musiqişünas Səadət Qarabağlı ilə söhbətimiz Üzeyir bəyin akademik fəaliyyəti barədədir.

– Əvvəla qeyd edim ki, 1945-ci ilin 27 martında Azərbaycan Elmlər Akademiyasına 15 nəfər ilk həqiqi üzv seçilib, – deyə o bildirdi. – Bunlar Üzeyir bəy Hacıbəyli, Şamil Əzizbəyov, Əli Əlizadə, Səməd Vurğun, Aleksandr Qrossqeym, Heydər Hüseynov, Sadiq Dadaşov, İosif Yesman, Mirzə İbrahimov, Yusif Məmmədəliyev, Mirəsədulla Mirqasımov, Mustafa Topçubaşov, Mirali Qasıqay, Mikayıl Hüseynov və İvan Şirokoroqov idi. Digərləri kimi, Azərbaycan mədəniyyətinin əsas və sarsılmaz sütunu olan dahi bəstəkar, musiqişünas-alim, publisist, dramaturq, pedaqoq, dirijor, filosof, tərcüməçi, ictimai xadim Üzeyir bəy Hacıbəyli də bu ada tamamilə layiq bir şəxsiyyət olmuşdur.

Ölkəmizin fundamental elmi-tədqiqat və araşdırma mərkəzi sayılan, ən böyük elm ocağı olan AMEA keçmiş SSRİ Xalq Komissarları Sovetinin 23 yanvar 1945-ci il tarixli fərmanına əsasən, həmin il Azərbaycanın hüduqlarından uzaqlarda da böyük nüfuza malik olan məşhur sənətkar akademiyanın fəaliyyətini genişləndirmək məqsədilə ciddi say göstərirdi. SSRİ Elmlər Akademiyasının aparıcı alimləri ilə tez-tez görüşür, onlarla əlaqə saxlayaraq maraqlı fikir mübadiləsi aparırdı.

AMEA-nın indiki Memarlıq və İncəsənət İnstitutu bilavasitə Ü.Hacıbəylinin təşəbbüsü ilə təşkil olunmuşdur. Bu, elmi araşdırma mərkəzi o zaman sadəcə İncəsənət İnstitutu adlanırdı. İnstituta rəhbərlik də elə böyük bəstəkarın özünə həvalə edilmiş, həmin ildən ömrünün sonuna kimi Üzeyir bəy bu elm ocağının direktoru olmuşdur. 1945-ci ilin sentyabrında Azərbaycan professional musiqi sənətinin banisi Üzeyir bəy Hacıbəylinin anadan olmasının 60, yaradıcılıq fəaliyyətinin 40 illiyinin geniş qeyd edildiyi günlərdə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanına əsasən, instituta dahi sənətkarın adı verilmişdir. Yəni özünün sağlığında dünyəşöhrətli bəstəkar çox böyük hörmət və ehtirama layiq görülmüşdür. Təəssüf ki, vəfatından sonra bu elm ocağının adında dəyişiklik edilmiş, akademik Ü.Hacıbəylinin adı oradan götürülmüşdür. Araşdırma mərkəzi sadəcə Memarlıq və İncəsənət İnstitutu adlanmışdır.

Üzeyir bəy Hacıbəyli yorulmaq bil-mədən bəstəkarlıq fəaliyyəti ilə yanaşı, elm sahəsində də araşdırmalarını mütləmədi olaraq davam etdirirdi. Musiqişünaslıq sahəsindəki ciddi tədqiqatları nəticəsində “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” elmi əsəri yaranmışdır. Əsərdə Üzeyir bəy milli musiqi mədəniyyətimizə, estetikə elminin tarixinə rəvnəq bəxş etmişdir. Tədqiqat əsərini musiqişünas-alim əvvəlcə “Azərbaycan türk xalq musiqisinin əsasları” adı altında işləməyə başlamışdır.

1919-cu ildən araşdırmalara başlayan Üzeyir bəy Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə, 28 may 1919-cu il tarixli “İstiqlal” qəzetində “Azərbaycan türklərinin musiqisi haqqında” geniş məqaləsini dərc etdirmiş, sonrakı illərdə əsəri daha da təkmilləşdirmişdir. 1934-cü ildə tədqiqatçı alim “Kommunist” qəzetində nəşr etdirdiyi “Mən nə yaradırəm” məqaləsində belə yazırdı: “Azərbaycan türk xalq musiqisinin əsasları adında yaratmaqda və üzərində işləməkdə olduğum əsər ən mühüm məsələlərdən biridir. Əsər üzərində mən on ildən artıqdır ki, işləyirəm. Bu müddət içərisində həmin əsərimi əməli tərcümə və sınaqma nəticəsi olaraq bir neçə dəfə dəyişib yeniləşdirmiş və bir çox yerlərini təhəvil etmişəm. Əsər özü nisbətən kiçik bir şey olsa da, mündəricəsində bəhs edilən məsələlər ümumi musiqi xadimləri üçün əhəmiyyətli və “Şərq musiqisi problemlərindən hesab edildiyinə görə elmi və əməli əsaslara müvafiq gəlməsini tələb edir. Bu əsər türk və rus dillərində nəşr ediləcəkdir”.

25 ildən artıq üzərində işlənmiş və çox böyük zəhmət bahasına ərsəyə gəlmiş əsər 1945-ci ildə “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” adı altında əvvəlcə rus, sonra isə Azərbaycan dillərində Azərbaycan Elmlər Akademiyası tərəfindən nəşr olunmuşdur. Kitab çap olunduqdan dərhal sonra Rusiyanın məşhur bəstəkar və musiqişünasları, alimləri tərəfindən hədsiz maraqla qarşılanmışdır. O dövrün SSRİ Xalq artisti bəstəkar R.Quliyev dəyərli kitabın müəllifinə 1945-ci ildə göndərdiyi məktubda yazırdı: “Əziz və hörmətli Üzeyir bəy! “Azərbaycan xalq mu-

siqisinin əsasları” əsəriniz Azərbaycan musiqi sənətinin, deməli, bütün sovet və dünya musiqi sənətinin inkişaf etdirilməsində müstəsna əhəmiyyətə malik olacaqdır. Bu, gözəl kitabın meydana gəlməsi münasibəti ilə Sizi və gənc Azərbaycan bəstəkarlarını səmimi təbrik edirəm. Sizə qəlbən sədiq olan Qliyer”.

Tanınmış rus musiqişünası, Şərq musiqisi üzrə görkəmli tədqiqatçı, professor V. Belyayev isə elə həmin ildə Üzeyir bəyə yazırdı: “Çox hörmətli Üzeyir! “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” kitabınızı aldım. Elə həmin gün, hələ ertəsi gün əsərinizi böyük diqqətlə nəzərdən keçirdim. Kitabla tanış olmağım mənə hədsiz zövq verdi, çox məmnun qaldım. Əsər öz adına tamamilə uyğundur. “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları”nda Azərbaycan musiqi yaradıcılığının kompozisiya əsaslarının həqiqi izahı verilir. Zənnimcə, əsərinizin əsas məqsədi və ən mühüm hissəsi Azərbaycan musiqisi üçün seçdiyiniz ən tipik Azərbaycan ladlarında musiqi bəstələmək qaydalarının şərhindən ibarətdir. Sizin ifadə sisteminiz təlimatı pedaqoji nöqtəyi-nəzərdən olduqca səmərəli sistemdir və əsərlərinizi asanlıqla başa düşməyə imkan verir. Şübhəsiz ki, bu əsər oxucuları Azərbaycan xalq musiqisi yaradıcılığı ilə tanış etmək işində böyük rol oynayacaqdır. Dərin hörmətlə,V. Belyayev. 1945-ci il”.

Kitab haqqında xalqımızın fəxri, kristalloqraf, geologiya-mineralogiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Xudu Məmmədov isə demişdir ki, Üzeyir bəy Hacıbəylinin “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” kitabı böyük bir dəryədir. Bu qiymətli əsər təkcə Azərbaycan xalq musiqisinin deyil, eyni zamanda bütün elmlərimizin əsasıdır.

İlk nəşrinin 80 ili tamam olan bu kitab səmətşünaslıq və estetika elmlərinin ən böyük müvəffəqiyyətlərindən biridir. 1945-ci ildən bu günə qədər bütün bəstəkarların və musiqişünasların masaüstü kitabı olaraq mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Görkəmli bəstəkarımız Tofiq Quliyev 1991-ci ildə Ü.Hacıbəylinin ev-muzeyində olarkən bu əsər haqqında belə demişdir: “Üzeyir bəyin “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” adlı dərin məzmunlu kitabı bu gün bizim çox dəyərli dərslərimizdir. Mənim 74 yaşım var. Bu kitabsız mən yaşaya bilmirəm. Həmişə iş zamanı ona əl atıram, ondan öyrənirəm”. – Elə buna görə də Tofiq Quliyevin məhənləri xalqın ən sevimli məhənləridir. İşıq üzü görməsindən 80 il ötməsinə rəğmən, hələ də bu əsərə ehtiyac duyulur. Ondan sehvə-sehvə, tükənməz maraqla öyrənirlər və bundan sonra da öyrənəcəklər. Bu, Üzeyir bəy düşüncəsinin sirridir.

Ölkəmizdə musiqi məktəbləri, musiqi texnikumu, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası xalq çalğı alətləri notlu orkestri, Dövlət xoru, simli kvartet, simfonik orkestr, məhni və rəqs ansamblı, sazçı qızlar

nzadə, Şəfiqə Axundova, Ağabacı Rzayeva, Hökumə Nəcəfova, Məmməd Cavadov, Əminə Eldarova, başqa bəstəkar və musiqişünaslar qayğıkeş müəllim olan Üzeyir Hacıbəylinin tələbələri idilər. Ondan musiqinin bütün incəliklərinə yiyələnmişdilər. Hamısı da sevimli müəllimlərinə dərin hörmət və ehtiram bəsləyirdilər.

Akademik Ü.Hacıbəyli dərslərini həm konservatoriyada, həm də Azərbaycan EAnın binasında tədris edirdi. Bəstəkar Hökumə Nəcəfova danışırdı ki, Üzeyir müəllim ömrünün axır illərində dərslərini Kommunist (indiki İstiqlaliyyət – S.Q.) küçəsindəki Elmlər Akademiyasının binasında keçirdi. Musiqi şöbəsi 2-ci mərtəbədə, pilləkəndən çıxanda sol tərəfdəki otaqlarda yerləşirdi. Ora müəllimin evinə, “Monolit”ə yaxın idi. Dərsə piyada gəlib-gedirdi.

AMEA-da fəaliyyət göstərən Memarlıq və İncəsənət İnstitutundakı mütəxəssislər uzun illərdir ki, dahi sənətkarın yaradıcılıq irsini öyrənir, tədqiqat işləri, elmi araşdırmalar aparır, kitablar, monoqrafiyalar çap etdirirlər. Üzeyir bəy Hacıbəyli dərin biliyə malik alim, akademik idi. Onda ilahidən bir qüdrət, fitri istedad vardı. O, yalnız musiqi ilə yox, bütün elmlərlə maraqlanırdı. Bəstəkarın maraq dünyası və bilik dairəsi çox geniş idi. Bu, Üzeyir bəyin şəxsi kitabxanasındakı kitablarla bir daha sübut olunur. Kitabxanada musiqi elmi ilə yanaşı, klassik ədəbiyyat, tarix, siyasi və qədim fəlsəfə, coğrafiya, riyaziyyat, hətta kimya elmlərinə aid çoxlu kitablar, elmi əsərlər mövcuddur.

Hələ XX əsrin əvvəllərində Ü.Hacıbəyli mətbuatda istifadə olunan siyasi, hüquqi, iqtisadi və əsgəri sözlərin “Türk-rus, rus-türk lüğəti”ni (1907), eləcə də “Hesab məsələləri” (1908) dərslərini nəşr etdirmişdir. Bu kitablar o dövrdə ilklərdən sayılırdı və hədsiz maraqla qarşılanmışdı. “Hesab məsələləri” məktəblərdə tədris olunurdu. “Türk-rus, rus-türk lüğəti”nə də ehtiyac çox idi. Üzeyir bəy Hacıbəyli 1910-cu ildə özünün nəşr etdiyi “Həqiqət” qəzetində yazırdı: “Bəşəriyyət tarixində elə şəxslər var ki, onlar özləri üçün anadan olmayıblar, bəlkə bütün xalqa və hətta ümuminsaniyyətə xeyir gətirmək və tərəqqisinə səbəb olmaq üçün yaranıblar. Bu cür adamlar nəinki sağlığında, bəlkə öləndən sonra da camaata mənfəət verirlər”.

Qeyri-adi zəka sahibi olan mütəfəkkirin hələ keçən əsrin əvvəllərində söylədiyi bu fikirləri tamamilə onun özünə şamil edilməlidir. Çünki XXI əsrdə də xalqımız dahilər dahisi Üzeyir bəy Hacıbəylinin əkdii ağac-ların bəhrəsini görür. Bu müqəddəs insanın, əvəzolunmaz şəxsiyyətin canından çox sevdii qədərbilən xalqımız, Azərbaycanımızı dünyaya tanıdan, musiqi, söz, elm xiridarı olan ulu düşüncəmizin xatirəsini daim əziz tutaraq, onun uca sənəti və nəhəng şəxsiyyəti qarşısında ehtiramla baş əyir.

Söhbəti hazırladı:
Əli NƏCƏFXANLI
XQ